

K VÝROČIU G. V. PLECHANOVA

Na rok 1956 pripadá sté výročie narodenia vynikajúceho filozofa, publicistu a politického dejateľa Georgija Valentoviča Plechanova. Pri tejto príležitosti prinášame krátky výťah z práce sovietskej filozofky V. A. Fominovej Úloha G. V. Plechanova v rozširovaní marxistickej filozofie v Rusku, ktorá sa nachádza v zborníku článkov Z dejín ruskej filozofie.

(Poznámka redakcie.)

Plechanov bol prvý ruský mysliteľ, ktorý vystúpil ako skvelý propagandista marxizmu v Rusku. Pred jeho vystúpením nebolo v Rusku marxistov, hoci sa aj našli popularizátori náhľadov Marxa a Engelsa, súhlasiaci s niektorými stránkami marxistického učenia, no nik z nich neprijímal úplne Marxovo učenie a nestaval si za úlohu aplikovať marxizmus v Rusku.

Plechanov prvý z ruských revolucionárov úprimne a bez výhrad prijal marxizmus a vystúpil s propagandou, obhajobou a odôvodnením vedeckého socializmu Marxa a Engelsa ako najrevolučnejšieho a najpokrokovejšieho učenia.

U Plechanova možno rozlíšiť nasledujúce etapy jeho politickej činnosti, v úzkej súvislosti s ktorou sa rozvíjali i jeho teoretické náhľady.

Od roku 1875 do roku 1883 je Plechanov narodníkom. Ako aktívny činiteľ strany Zemľja i voľa rediguje časopis Zemľja i voľa (Zem a sloboda — pozn. J. Š.). V Rusku pracuje do roku 1880 a potom emigruje do zahraničia, kde žije 37 rokov až do roku 1917.

Od roku 1883 do roku 1903 bol Plechanov marxistom. Toto bolo najplodnejšie obdobie jeho politickej, publicistickej a teoretickej činnosti. V týchto rokoch vystúpil s vynikajúcimi prácami o teórii revolučného marxizmu.

Od roku 1903 do roku 1908 robí Plechanov obrat doprava — k menševizmu, zo začiatku vo forme organizačného oportunistu a potom, obzvlášť počas revolúcie 1905—1907, vo forme taktického oportunistu. V najdôležitejších všeobecnopolitických otázkach marxizmu — o vzťahu k roľníctvu, o úlohe proletariátu v revolúcii, v otázke štátu — dopúšťa sa Plechanov veľkých chýb menševického charakteru, vystupuje ako teoretik menševizmu, ako otec menševizmu.

V rokoch stolypinskej reakcie je Plechanov menševikom-straníkom. Ako prívrženec zachovania a upevnenia nelegálnej proletárskej strany spolu s Leninom bojoval proti likvidátorom a machistom, spolupracoval s bolševikmi.

Krátko pred prvou svetovou vojnou sa Plechanov definitívne obracia doprava. Prechádza do tábora buržoázneho liberalizmu a počas vojny upadá do sociálšovinizmu.

Keď sa roku 1917 po februárovej revolúcii vrátil do Ruska, zastáva pozíciu na krajnom pravom krídle menševikov a vstupujúc do blokov s predstaviteľmi buržoáznych strán, vystupuje s hlboko mylnými menševickými náhľadmi v otázkach vojny a revolúcie. Plechanov sa staval záporne k Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii a do konca svojho života bojoval proti strane, proti Leninovi. Zomrel roku 1918.

Prechod na pozície oportunistu, menševizmu mal priamy vplyv na filozofické náhľady Plechanova; jeho staré filozofické chyby sa prehľbujú, takže v rade základných otázok dialektického a historického materializmu dostáva sa až k priamej revízii marxizmu. Lenin odhaľoval Plechanova — oportunistu, menševika, kritizoval jeho chyby v oblasti teórie, jeho ústupky z filozofie marxizmu, no súčasne žiadal študovať Plechanovove marxistické diela o otázkach dialektického a historického materializmu. „Teoretické práce Plechanova — najmä kritika narodnikov a oportunistov — zostanú trvalým výdobytkom sociálnej demokracie celého Ruska . . .“ písal Lenin roku 1906. „No ako politický vodca ruských sociálnych demokratov v buržoáznej ruskej revolúcii, ako taktik ukázal sa Plechanov pod každú kritiku. Prejavil v tejto oblasti taký oportunizmus, ktorý uškodil ruským sociálnodemokratickým robotníkom stokrát viac ako Bernsteinov oportunizmus nemeckým.“¹

*

V prácach revolučného obdobia svojej činnosti Plechanov dobre a jasne odhaľoval veľký význam materialistickej filozofie pre robotnícku triedu a ukazoval, že nemožno byť bezstarostný alebo ľahostajný k materialistickej filozofii, ktorá už neraz v dejinách mala oslobodzujúcu úlohu.

Talentovane, v živej a prístupnej forme vysvetľoval Plechanov nový svetonáhlad — systém náhľadov Karola Marxa. Na svoju dobu dal naozaj cenné vzory popularizácie, propagandy a odôvodnenia marxizmu. Plechanov výstižne odrazil útoky na marxizmus zo strany jeho ideových odporcov. Súčasnne s knihou *O vývoji monistického náhľadu na dejiny* vynikajúcou prácou o filozofickom materializme sú aj jeho *Príspevky k dejinám materializmu* (1896), o ktorých Lenin písal ako o cennom výklade dialektického materializmu. Okruh filozofických problémov, ktoré Plechanov skúmal, je neobyčajne široký. Skúma základy dialektického a historického materializmu, všestranne študuje proces historickej prípravy marxizmu a sleduje jeho súvislosť s celým predchádzajúcim filozofickým a ideovým vývinom.

No Plechanov nedokázal výrazne ukázať principiálnu odlišnosť medzi dialektickým materializmom a starým, predmarxistickým materializmom. Zbližoval starý materializmus s materializmom Marxovým. Nazýval napr. marxizmus odrodou spinozizmu, preceňoval význam Feuerbachovej filozofie, nezriedka považoval Feuerbacha za dialektického materialistu, stotožňoval marxistickú teóriu poznania s meditatívno-materialistickou teóriou poznania Feuerbacha.

Marxistická dialektická metóda je najväčšou revolučnou silou, dušou marxizmu, „algebrou revolúcie“, hovoril Plechanov slovami Gercena. Podľa Plechanova marxistická dialektika sa preto nepáči filistrom, že odôvodňuje „veľké prevraty“ (revolúcie). Služi pokroku a opodstatneniu spoločenského vývinu.

Plechanov neraz komentoval a podporoval príkladmi známe miesto z Marxovho doslovu k druhému nemeckému vydaniu prvého zväzku *Kapitálu* o dialektike, ktorá

¹ Lenin V. I., *Spisy IV*, rus. vydanie, zv. 11, 375.

„... v pozitívnom pochopení jestvujúceho zahrnuje zároveň i pochopenie jeho negácie, jeho nevyhnutného zániku...“²

Materialistickému chápaniu dejín venoval Plechanov rad špeciálnych prác. Ukazuje, že materialistická filozofia sa stala uceleným harmonickým a dôsledným svetonáhladom len vďaka Marxovi. Pred Marxom nik nemohol podať správne, prísne vedecké vysvetlenie dejín. Pred Marxovým vystúpením všetci materialisti boli idealistami v chápaní spoločenského života. Vysoko zaujímavé pokusy vysvetliť spoločenský a intelektuálny vývin ľudstva pôsobením materiálnych potrieb na spoločenský život ľudí zostali len ojedinelými geniálnymi dohadmi najlepších umov ľudstva. Objavenie materialistického chápania dejín je svetovohistorická zásluha Marxa. Je to úplný prevrat, podobný prevratu Koperníka v astronómii. Po prvý raz v dejinách dobudoval Marx materializmus až nahor, rozšíriac ho aj na oblasť spoločenských javov. Idealizmus bol navždy vyhnaný z tohto svojho posledného útočiska. Všetko to dalo možnosť Marxovi, hovorí Plechanov, vyviesť nás zo začarovaného kruhu, ukázať nám pravú cestu vedeckého bádania, skoncovať s utopizmom a vedecky odôvodniť socializmus.

Plechanov zdôrazňuje, že základnou príčinou spoločensko-historického procesu je vývin výrobných síl, že vývin výrobných síl podmieňuje všetky spoločenské vzťahy.

Plechanov zohral dôležitú úlohu v boji za všestranný vývin pokrokovej ruskej kultúry, pokračoval vo veľkých tradíciách a obhajoval ich. Plechanov ako marxista sa stal nástupcom a pokračovateľom pokrokových revolučno-demokratických tradícií predchodcov marxizmu v Rusku. Ako marxista pokračoval v ich boji proti samoderžavno-nevoľníckym poriadkom. Po Bielinskom, Gercenovi, Černyševskom a Dobroľubovovi propagoval idey socializmu, no nie utopistického, ale vedeckého socializmu Marxa a Engelsa.

Plechanov bol najtalentovanejší ruský publicista a literárny kritik, znalca svetovej umeleckej literatúry, najmä ruskej, ktorá bola známa na celom svete. Objasňoval vývin ruského spoločenského myslenia a ruskej literatúry, význam tvorby jej najlepších pokrokových predstaviteľov, Radiščeva, dekabristov, Puškina, Lermontova, Nekrasova, Gercena, Bielinského, Dobroľubova, Černyševského a iných.

V prácach vzťahujúcich sa k najlepšiemu revolučnému obdobiu svojej činnosti Plechanov dokazoval, že boj za politický a spoločenský pokrok, za kultúrny vývin pracujúcich máš musí sa viesť nielen vo forme pokojnej činnosti rozširovania kultúry v rámci, ktorý dovoľuje samoderžavie, ale predovšetkým a najmä vo forme revolučného boja. Literárno-publicistické a umelecko-vedné výskumy Plechanova obsahujú množstvo materiálu o pôvode umenia, o umení a literatúre rôznych epoch a národov a o literárnej kritike. Plechanov písal nielen o všeobecných problémoch estetiky, ale aj o otázkach dejín štýlu a dejín ruskej a západoeurópskej literatúry, t. j. francúzskej, talianskej, anglickej, nemeckej a poľskej; podal hlbokú analýzu buržoázneho umenia 18. a 19. storočia.

Duchovný život spoločnosti, všetky formy ideológie, otázky pôvodu umenia, teórie a dejín umenia, otázky vzťahu formy a obsahu v umení skúmal Plechanov vo svetle dialektického a historického materializmu. Propagoval a obhajoval marxistický svetonáhlad, upevňoval princípy realizmu v umení, odkrýval ľudovosť pokrokovej ruskej literatúry, podrobil kritike rôzne buržoázne teórie, v to počí-

² Marx K., Engels F., *Vybrané spisy I*, rus. vyd. z roku 1948, 415.

tajúc i symbolizmus a dekadenciu, teóriu „l'art pour l'artizmu“. Vysmieval naturalizmus a formalizmus v umení a literatúre, vystupoval proti bezideovosti, individualizmu a mystike.

*

Činnosť Plechanova začala sa v „pokojnom“ období vývinu kapitalizmu, v období panstva oportunistu II. internacionály. Ako najväčšia autorita a najlepší teoretik II. internacionály Plechanov sa veľku nedostal nad jej úroveň. Základná chyba vodcov II. internacionály — odtrhnutie teórie od praxe, dogmatizmus — bola aj základnou chybou Plechanova. Bol u neho rozpor medzi všeobecno-teoretickou formuláciou dialektického a historického materializmu a jej použitím v praxi. Slová Plechanova o revolučnej teórii nenašli použitie v skutkoch, marxistická dialektika nebola mu návodom k činnosti.

Plechanov nepochopil novú historickú epochu vo vývoji kapitalizmu — epochu imperializmu, epochu revolučných otrasov a bitiek, ktorá si vyžadovala prevenciu starých metód práce a ostrý zlom v činnosti sociálnodemokratických strán; nepochopil, že v tých nových podmienkach, keď sa proletárska revolúcia stala otázkou bezprostrednej praxe, strany II. internacionály skrachovali a stalo sa potrebné vytvoriť stranu nového typu, stranu boľševizmu, ktorá by rozhodne skoncovala s oportunistom.

Plechanov nestál na pozíciách tvorivého marxizmu. Držiac sa litery naučených formúl a jednotlivých téz marxizmu, nemohol rozvinúť marxizmus na vyšší stupeň, nemohol ďalej rozvinúť dialektický a historický materializmus. Historickou zásluhou Plechanova v najlepších rokoch jeho činnosti je rozšírenie marxizmu v Rusku. Ako prvý z ruských marxistov vystúpil s kritikou narodnictva a rozvinul skvelú obhajobu marxistickej teórie, zvlášť filozofie dialektického materializmu.

Preložil J. Š.